

บทที่ 1
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา

บทที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการทุกชนิดที่ช่วยพัฒนาหรือปรับปรุงจิตใจ อุดมคติ และคุณสมบัติทางกายภาพต่าง ๆ ของมนุษย์ให้ดีขึ้น การศึกษาไม่ได้อยู่ภายในห้อง หรือเซตรั้วของโรงเรียน และผู้มีอาชีพครูก็ไม่ได้ผูกขาดในการให้การศึกษาแต่เพียงฝ่ายเดียว การศึกษาของมนุษย์เริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก ครูคนแรก คือ พ่อ แม่ หรือญาติพี่น้อง และมิตรสหายของพ่อแม่ เมื่อได้เข้าโรงเรียนแล้ว พ่อ แม่ และคนใกล้ชิดก็ยังเป็นครูอยู่ด้วยเสมอ คนส่วนมากเข้าใจว่าการศึกษาคือการเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนซึ่งมีอยู่หลายระดับ ผู้ที่ไม่ได้เข้าโรงเรียน ถือว่าเป็นผู้ไม่ได้รับการศึกษา ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้ไม่ถูกต้องนัก ที่แท้จริงนั้นการศึกษามีใช่จะได้รับจากครูหรือโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียว การศึกษาได้มาจากการเรียนด้วยตนเอง จากเพื่อน หรือจากประสบการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต ซึ่งล้วนเป็นการศึกษาได้ทั้งสิ้น การที่บุคคลได้ร่ำเรียน ได้รับความรู้ หรือได้รับการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่าเขาได้รับผลประโยชน์ขั้นสุดท้าย และสิ้นสุดแต่เพียงนั้น สิ่งที่เขารู้หรือสิ่งที่เขาได้รับจากการศึกษาจะไม่มีประโยชน์อันใด ถ้าเขาไม่นำการศึกษา สิ่งที่ได้รับ ไปทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตนเองและสังคม

1.1 ความหมายของการศึกษา

นักการศึกษาและบุคคลหลายอาชีพได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความหมายคำว่า การศึกษา แตกต่างกันไป ซึ่งยากที่จะกล่าวถึงความหมายของการศึกษาให้แน่นอนลงไปได้ เพราะหลายคนหลายทัศนะไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามแล้วแต่ เราจะต้องพยายามเข้าใจความหมายของการศึกษาให้ตรงกัน มิฉะนั้นจะไม่สามารถพัฒนาการศึกษาของชาติให้เจริญได้ และถึงแม้ว่านักการศึกษาหรือผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษา จะให้ความหมายของการศึกษาแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อยแต่สาระสำคัญก็คล้ายคลึงกันมาก

เมื่อการเรียนเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ดังนั้นเพื่อให้เกิดมโนทัศน์ (Concept) ในความหมายของการศึกษาที่ถูกต้อง จึงขอเสนอความหมายของการศึกษา โดยแบ่งเป็นแนวทางต่าง ๆ ได้ดังนี้

ความหมายของการศึกษาตามรูปศัพท์

คำว่า “ศึกษา” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า ลิกขา ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม

คำว่า “ศึกษา” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Education” ใน Webster’s New International Dictionary of the English Language มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า educare มีความหมายว่า To bring up a child physically or mental คือ การอบรมเด็กทางกายหรือสมอง

ใน Advanced Learner’s Dictionary of Current English ของ Hornby ได้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ไว้ 3 ประการคือ

1. การสอนและการฝึกหัดผู้เยาว์
2. ระบบการสอน
3. ความรู้และความสามารถที่ได้พัฒนาแล้ว โดยผ่านการสอนและการฝึกหัด

อีกความหมายหนึ่งนั้น Dunham Franklin และคนอื่น ๆ ได้ให้คำนิยามไว้ใน Encyclopedia ว่า การศึกษา คือ กระบวนการที่ทำให้เกิดความรู้หรือทักษะ การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตของแต่ละบุคคล การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การได้รับความรู้โดยอาศัยสถาบันทางการศึกษาหรือโดยผ่านการเรียนการสอนในโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการศึกษาทั้งหมดก็คือการเตรียมตัวบุคคลให้สามารถแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้ และกลายเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพของสังคม

Carter V. Good ได้ให้คำจำกัดความของ “การศึกษา” ไว้ใน Dictionary of Education ดังนี้

1. การศึกษา หมายถึง กระบวนการเบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ ทักษะคิดต่าง ๆ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอันเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่
2. การศึกษา หมายถึง กระบวนการทางสังคมซึ่งเลือกสรรและควบคุมสิ่งแวดล้อมให้บุคคลได้รับความสามารถ และพัฒนาตนเองอย่างดีที่สุดตามที่สังคมปรารถนา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ กระบวนการที่โรงเรียนเป็นผู้จัด)

3. การศึกษา หมายถึง วิชาต่าง ๆ ที่สถาบันอุดมศึกษาเปิดสอนเพื่อเตรียมผู้ประกอบอาชีพครู ซึ่งส่วนมากเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับจิตวิทยาการศึกษา ปรัชญาการศึกษา และประวัติศาสตร์การศึกษา หลักสูตร และวิธีสอนวิชาเฉพาะและวิธีสอนทั่วไป หลักการศึกษา การบริหารการศึกษา การนิเทศการศึกษา และวิชาอื่น ๆ ที่รวมเรียกว่า ศึกษาศาสตร์ หรือวิชาครู

4. การศึกษา หมายถึง ศิลปการถ่ายทอดความรู้จากอดีต ซึ่งจัดไว้อย่างมีระเบียบ ให้แก่บุคคลแต่ละรุ่น

ความหมายของการศึกษาตามแนวคิดของนักการศึกษาต่างประเทศ และนักการศึกษาไทยที่สำคัญ ๆ

ในที่นี้ขอเสนอความหมายตามแนวคิดของนักการศึกษาและกลุ่มนักการศึกษา ดังนี้ :

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชาวอเมริกัน มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1859 - 1952 Dewey ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า

1. "การศึกษา คือ ชีวิต" (Education is life)

ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิตภายหลัง เพราะชีวิตภายหลังย่อมมีการเปลี่ยนแปลง จึงเตรียมตัวเพื่อชีวิตภายหลังไม่ได้ การศึกษากับชีวิตเป็นของคู่กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่จะต้องมีการศึกษาอยู่ตลอดไป เป็นการศึกษาตลอดชีวิต ฉะนั้น ในการจัดการศึกษาจึงจัดให้เรียนสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวัน นำเรื่องในชีวิตประจำวันมาศึกษา หัดแก้ปัญหาในชีวิตปัจจุบัน

2. "การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม" (Education is growth)

คนที่ได้รับการศึกษาย่อมเจริญงอกงามทุกทาง ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา แต่ความงอกงามดังกล่าวต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีในทางสังคมปรารถนาด้วย คุณค่าของการศึกษาอยู่ที่บทบาทที่การศึกษาสามารถสร้างความปรารถนาที่จะเจริญงอกงามต่อเนื่องกันตลอดไปให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล (desire for continued growth) และการที่การศึกษาให้เครื่องมือ (means) ช่วยทำให้ความปรารถนาดังกล่าวเป็นความจริงขึ้นมาด้วย

3. "การศึกษา คือ การสร้างประสบการณ์ให้แก่ชีวิต"

การศึกษาจะต้องจัดให้มีกิจกรรม (Activity) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการกระทำ (Transaction) เพื่อให้เกิดประสบการณ์ (Experience) อันนำไปสู่ความเฉลียวฉลาด (Intelligence) ของมนุษย์

องค์การยูเนสโก (UNESCO) ปี ค.ศ. 1972 ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาเป็นกระบวนการตลอดชีวิต การศึกษาแบบนี้คือ การศึกษาประเภทไม่เป็นแบบแผน (Informal Education) ซึ่งหมายถึงการศึกษาที่เป็น “กระบวนการตลอดชีวิต” เป็นการศึกษาเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การปฏิบัติภารกิจในชีวิตประจำวันด้านต่าง ๆ เช่น การเล่นเกม การฟัง การพูด การอ่าน การเขียน หรือการประกอบอาชีพของมนุษย์ทุกคน

นักการศึกษารุ่นใหม่เชื่อว่า แม้จะเลิกการเรียนในระบบโรงเรียนเสียหมดก็เชื่อว่ามนุษย์มิใช่จะหยุดการศึกษา เรียนรู้ ลงทันทีทันใดและกลายเป็นโง่งงไป หากแต่มนุษย์ก็ยังสามารถศึกษา เรียนรู้ ในรูปแบบเฉพาะของตนเองต่อไปได้เท่าที่จำเป็น และตรงกับความต้องการของมนุษย์เองมากกว่าการเรียนรู้อันเป็นแบบโรงเรียนตามปกติ

สำหรับนักการศึกษาไทยได้ให้ความหมายการศึกษาไว้หลายท่าน อาทิเช่น มล.ปิ่น มาลากุล, ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี, ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง, ดร.พนัส หันนาคินทร์, ดร.ระวี ภาวิไล และ ดร.ภิญโญ สารธ เป็นต้น

มล.ปิ่น มาลากุล กล่าวไว้ในหนังสือวิชาครูเล่มเล็กว่า การศึกษากับการเรียนหนังสือ นั้นแตกต่างกันมาก เพราะการเรียนหนังสือจำกัดอยู่ที่หนังสือและความรู้ในหนังสือเท่านั้น ส่วนการศึกษาคือ “เครื่องมือที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามทุกทางในตัวบุคคล” การให้การศึกษาแก่เด็กนั้นคือ การส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทางร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา มุ่งหมายให้เด็กเติบโตเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ ดำรงตนอยู่ได้ด้วยดีในภายหน้า จุดหมายปลายทางของการศึกษาคือ การเป็นพลเมืองดี มีสัมมาอาชีพ

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ให้ความหมายของการศึกษาว่า “การศึกษาคือ ความเจริญงอกงามของขั้น 5 เพื่อว่าบุคคลมูลจะได้เบาบางลง” หมายความว่า มนุษย์ประกอบด้วย รูป (ร่างกาย) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (ธรรมารมณ์ทั้งปวง เช่น ความคิดเรื่องสิ่งใดดีหรือไม่ดี เจตคติ เป็นต้น) วิญญาณ (ความรู้) รวมกันเรียกว่า ขั้น 5 การจะทำให้เจริญงอกงามนั้นต้องส่งเสริมสิ่งทั้ง 5 นี้ ใ้เหงอกงามโดยวิธีพยายามให้หลุดพ้นหรือเป็นอิสระจากโลกะ (อยากได้) โทษะ (คิดร้าย) โมหะ (หลงไม่รู้ความจริง) หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า การศึกษาคือ การพัฒนาขั้น 5 เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมและให้ขจัดกิเลส ตัณหา อันได้แก่ โลก โกรธ หลง

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวว่า การศึกษาคือ การสร้างสมและถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของมนุษย์เพื่อการแก้ปัญหา และยังให้เกิดความเจริญ การศึกษามีความจำเป็น ต่อเนื่องและต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบอยู่เสมอ การศึกษามีความหมายกว้างไกล และลึก กว่าการเรียนหนังสือและการไปโรงเรียน การศึกษาก่อให้เกิดความเจริญทางพุทธปัญญา จิตใจ สังคม และพละนามัย การศึกษาดำเนินอยู่เป็นลำดับเป็นขั้นในสถานศึกษา แต่การศึกษาส่วนใหญ่ เกิดขึ้นอยู่นอกสถานศึกษา การศึกษามีใช่การเรียนรู้เนื้อหาวิชา แต่เป็นการเรียนให้ได้ความคิด และระบบการศึกษาที่ดี และการศึกษาเป็นการโน้มนำให้บุคคลเกิดความประจักษ์ใจ และพัฒนา ความสามารถของตนให้รู้ว่าตนทำอะไรได้มากกว่าการฝึกฝนเฉพาะอย่าง

ดร.พนัส หันนาคินทร์ ให้ความหมายของการศึกษาในหนังสือหลักการบริหาร วิทยาลัยว่า การศึกษาคือความเจริญและการศึกษานั้นความจริงจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 2 ประการคือ

1. ไม่เป็นภัยต่อสังคมที่ตัวเองเป็นสมาชิก หมายความว่า การศึกษาที่ปลูกฝังให้เกิด ความเจริญขึ้นในตัวผู้เรียน ต้องไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม ถ้าเด็กได้เรียนรู้ในสิ่งที่ เป็นภัยไป ก็จะเป็นโทษของความเจริญของตนเองในสังคมนั้น ๆ
2. ความเจริญนั้นไม่เป็นเครื่องสกัดกั้นความเจริญที่จะมีต่อไป หมายความว่า การจะ ปลูกฝังความเจริญให้ปรากฏมีขึ้นในตัวผู้เรียนระดับใด ๆ ก็ตาม ความเจริญในระดับต้น ๆ ไม่ควร จะเป็นมูลเหตุทำให้ผู้เรียนทอดออยที่จะเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น

ดร.ระวี ภาวิไล ให้ความหมายการศึกษาไว้สั้น ๆ ว่า “การศึกษา คือ การพัฒนา มนุษย์”

ดร.ภิญโญ สาร ได้รวบรวมความคิดเห็นของบุคคลผู้มีอาชีพต่าง ๆ ที่ให้ความหมาย ของการศึกษาแตกต่างกันไป พอจะสรุปได้ว่า

“การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลทั้งในด้านจิตใจ นิสัย และคุณสมบัติอย่างอื่น กระบวนการศึกษาเป็นเครื่องมือที่คนรุ่นหนึ่งให้แก่คนอีกรุ่นหนึ่ง เครื่องมือนี้ถ้าไม่นำไปใช้จะไม่ เกิดประโยชน์อันใด นอกจากนี้การศึกษายังเป็นเครื่องมืออันสำคัญของรัฐ ในการสร้างความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันของพลเมือง เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงของรัฐ ตามที่รัฐต้องการทั้งในด้าน สังคม วัฒนธรรม และการเมือง”

วารินทร์ สิบสูงสุด (2536 : 11 - 37) ได้สรุปความหมายของ "การศึกษา" ไว้ดังนี้

1. การศึกษา คือ ความพยายามพัฒนามนุษย์
2. การศึกษา คือ การดัดแปลงพฤติกรรม
3. การศึกษา คือ การฝึกฝน
4. การศึกษา คือ คำสั่งชี้แนะ (การแนะแนวและการควบคุม)
5. การศึกษา คือ ความเจริญอย่างบูรณาการร่วมหน่วย

เด็กต้องถูกสั่งชี้แนะให้เจริญเติบโต มีคุณค่าทั้งความสัมพันธ์ด้านส่วนตัวและสังคม....

เป็นผู้มีแบบอย่างและรูปแบบที่น่าชื่นชม ความเจริญเติบโตสมบูรณ์พร้อมต้องประกอบด้วย

- สร้างความเข้มแข็ง อดทน และทรหดทางร่างกายของนักเรียน
- หล่อหลอมปัญญาของนักเรียนและเพาะคุณวุฒิโดยการให้ความรู้เกี่ยวกับสาขาวิชาการต่าง ๆ ที่สอน
- ตระหนักในคุณค่าของจิตใจและศีลธรรม
- หล่อหลอมคุณสมบัติทางสังคมให้เป็นพลเมืองที่ยอมรับและช่วยเหลือสังคม

6. การศึกษา คือ การจัดองค์การใหม่และบูรณาภาพกิจกรรมกับพลเมืองและประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง

7. การศึกษา คือ การหลุดพ้น (วิโมกข์) จากความไม่รู้ (อวิชชา)

8. การศึกษา คือ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อบุคคล อิทธิพลเหล่านั้นนำความเปลี่ยนแปลงนิสัยของพฤติกรรมของความคิดและทัศนคติ อิทธิพลดังกล่าวทำให้คนพัฒนาสมรรถภาพทั้งหลาย

ความหมายของการศึกษาในทัศนะของผู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ

บุคคลสำคัญในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ให้ความหมายของการศึกษาไว้มากมาย แต่จะขอกล่าวเฉพาะความหมายของ ทัลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parson) นักสังคมวิทยา ได้ให้ความหมายของการศึกษา ไว้ดังนี้ :

การศึกษา คือ เครื่องมือเตรียมเด็กและเยาวชนให้มีบทบาทในวงการอาชีพต่าง ๆ ของผู้ใหญ่ ถึงแม้ว่าวิชาที่เรียนจะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงในการประกอบอาชีพ แต่การศึกษาที่สนับสนุนให้เด็กแข่งขันกันทำคะแนนสูง ๆ ช่วยสร้างค่านิยมในการทำงานให้ได้รับความสำเร็จในตัวเด็ก

แม้เด็กจะมีบุคลิกภาพต่าง ๆ กัน แต่โรงเรียนก็ทำหน้าที่อบรมให้เด็กเป็นสมาชิกของสังคมที่มีรูปแบบตามที่สังคมปรารถนาได้เหมือน ๆ กัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่หล่อหลอมเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมเรียกว่า กิจกรรมสังคมประภิต (socialization activities)

ความหมายของการศึกษาโดยสรุป

จากความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ที่ให้ความหมายของการศึกษาแตกต่างกันไปดังกล่าวข้างต้น สามารถเน้นให้เห็นความหมายของการศึกษาในปัจจุบันได้ดังนี้คือ

1. การศึกษา คือการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวเรา คือ ถ้าเราเข้าไปอยู่ในวงสังคมใด ๆ ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศและความเป็นอยู่ของสังคมนั้น

2. การศึกษา คือความเจริญงอกงาม คนที่ได้รับการศึกษาย่อมมีความเจริญงอกงามขึ้นทั้งกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ได้พบมากและได้เห็นมากย่อมมีสติปัญญา ความรู้เพิ่มพูนขึ้น คนมีการศึกษาดีย่อมรู้จักผิดรู้จักชอบ ควบคุมตนเองได้ย่อมเข้ากับสังคมได้ทุกชั้น ย่อมรู้จักรักษาตัวให้มีพลานามัยดีได้

3. การศึกษา คือกระบวนการของสังคม การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะถ่ายทอดศิลปวิทยาการต่าง ๆ จากคนปัจจุบันไปสู่อนุชนรุ่นหลัง นอกจากนั้นยังสามารถรักษาวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของสังคมไว้ได้ไม่ให้สูญหายไป

4. การศึกษาคือการจัดประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมให้แก่นักเรียน ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นช่วยก่อให้เกิดกระบวนการศึกษา เราจึงมีความจำเป็นจะต้องจัดสรรสิ่งเหล่านี้ที่จำเป็นให้แก่เด็กของเราเพื่อให้มีพัฒนาการไปตามความต้องการของเด็กและสังคม

5. การศึกษา คือการสร้างหรือการจัดประสบการณ์เสียใหม่ให้เป็นประสบการณ์ที่มีความหมายต่อมนุษย์และเพิ่มพูนความสามารถของมนุษย์อีกด้วย คนเราทุกคนย่อมมีอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และโลกย่อมมีอะไรเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คนเราจึงต้องสร้างหรือจัดประสบการณ์ใหม่เสมอ

6. การศึกษา คือการพัฒนาความสามารถ เป็นการส่งเสริมความสามารถของคนเราที่มีอยู่ให้ไปสู่ขีดสูงสุดตามความสามารถของเขาเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่พึงจะเกิดขึ้นให้ลุล่วงไปได้

7. การศึกษา คือการสนองความต้องการ คนเรามีความต้องการทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา การศึกษาย่อมช่วยสนองความต้องการเหล่านั้น ตลอดจนสนองความต้องการของสังคมอีกด้วย

8. การศึกษา คือชีวิตแต่ไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต เด็กจะต้องได้รับการแนะนำให้รู้จักชีวิตจริง ให้เด็กได้รู้จักจริงทำจริงโดยให้เกิดมีประสบการณ์ขึ้นแก่เด็ก เราจัดการศึกษาให้แก่เด็กเท่าที่เห็นว่าเป็นของจำเป็นเท่านั้น นำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมาใช้สอนเด็ก แล้วให้เด็กนำไปปฏิบัติได้ด้วย

ถ้าจะสรุปความหมายต่าง ๆ ของการศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเข้าด้วยกันคงจะได้ความว่า การศึกษา คือ การจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน และประสบการณ์ดังกล่าวนี้จะต้องเป็นที่พึงปรารถนา และมีคุณประโยชน์แก่สังคมในอันที่จะทำให้ผู้เรียนมีความเจริญก้าวหน้าไปตามความสามารถของตนในทุกวิถีทาง และมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุขอันเป็นที่พึงปรารถนาของสังคมนั้น ๆ

1.2 ความมุ่งหมายของการศึกษา

การกระทำในสิ่งต่าง ๆ เราต้องยอมรับความมุ่งหมายเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ อย่างน้อยที่สุดเราก็ต้องการทราบว่า ที่ทำไปนั้นเพื่ออะไร ในด้านการศึกษาก็เช่นกัน จะต้องมีการกำหนดความมุ่งหมายขึ้นไว้ เพื่อเป็นเป้าหมายให้ผู้ปฏิบัติทราบว่า การกระทำของตนนั้นจะต้องมุ่งไปสู่จุดใด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความมุ่งหมายเป็นสิ่งที่คาดคะเนหรือหวังผลไว้ล่วงหน้าว่า ถ้าหากได้มีการกระทำหรือปฏิบัติอย่างถูกต้องและเหมาะสมแล้วย่อมจะบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้กระทำไว้ (จักร บัณฑิต, 2513 : 521)

ความมุ่งหมายของการศึกษาคืออะไร

ความมุ่งหมายของการศึกษา เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์หรือปรัชญาที่มุ่งหวังที่กำหนดไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติภารกิจทางการศึกษา เพื่อให้ได้ผลสำเร็จตามที่ต้องการ ความมุ่งหมายของการศึกษายังแสดงออกให้เห็นส่วนเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ นโยบาย และแผนในการจัดการศึกษา หากว่าได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ นโยบายและแผนเพื่อจะปฏิบัติภารกิจให้มีผลตามความมุ่งหมาย ความมุ่งหมายนั้นจะมีลักษณะเด่นชัด การดำเนินการ

เกี่ยวกับการศึกษาจำเป็นต้องวางจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทราบจุดประสงค์หรือเป้าหมายที่แน่นอนก่อน ดังนั้น เมื่อการศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาบุคคลให้เติบโตตามที่สังคมพึงประสงค์แล้วจึงจำเป็นต้องวางจุดมุ่งหมายของการศึกษาให้แน่ชัดไปว่า จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร โดยยึดแนวทางหรือปรัชญาอะไรเป็นหลัก และจะดำเนินการไปได้โดยใช้วิธีการอย่างไร

ลักษณะความมุ่งหมายของการศึกษาที่ดี

ความมุ่งหมายของการศึกษามีความสำคัญมากที่สุดในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะจะเป็นเครื่องมือชี้ทางและวิธีการในการกระทำไปให้ถึงจุดประสงค์ที่ต้องการ ความมุ่งหมายของการศึกษาที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ช่วยให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นในด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ และความเข้าใจ ซึ่งก่อให้เกิดค่านิยมที่ถูกต้อง มีพฤติกรรมเป็นที่พึงปรารถนาของสังคม
2. ควรตั้งอยู่บนรากฐานทางการศึกษาอย่างถูกต้อง แน่นแฟ้น เช่น พื้นฐานทางปรัชญา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น
3. ควรยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมกับสภาวะการณ์
4. ควรกำหนดไว้อย่างชัดเจนไม่คลุมเครือ
5. ควรตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง และสามารถที่จะปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จได้
6. ต้องส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในทุก ๆ ด้าน

ระดับความมุ่งหมายของการศึกษา

สุมิตร คุณานุกร (สุมิตร คุณานุกร, 2518 : 44) กล่าวว่า ถ้าแบ่งความมุ่งหมายของการศึกษาจากระดับสูงสุดไปสู่ระดับต่ำสุด สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. **ความมุ่งหมายระดับชาติ** เป็นระดับสูงสุดมักจะเรียกว่า ปรัชญาการศึกษาหรือ ปณิธานการศึกษา ความมุ่งหมายระดับนี้ถือว่าเป็นหลักในการจัดการศึกษาหรือต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาระดับอื่น ๆ และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดจนการเรียนการสอน ความมุ่งหมายระดับชาติของประเทศไทย จะปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับต่าง ๆ

2. ความมุ่งหมายในแต่ละระดับการศึกษา มีความเฉพาะเจาะจงอยู่แค่เพียงระดับ การศึกษาหนึ่ง เช่น ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ระดับอุดมศึกษา ความมุ่งหมายใน แต่ละระดับมีรากฐานมาจากความมุ่งหมายระดับชาติ

3. ความมุ่งหมายในระดับของหลักสูตร ความมุ่งหมายระดับนี้ใกล้เคียงกับความ มุ่งหมายในแต่ละระดับการศึกษามาก ความมุ่งหมายในแต่ละระดับการศึกษามักถูกนำมาใช้เป็น ความมุ่งหมายของหลักสูตรด้วย คือใช้แทนกันได้ และมักจะยึดหลักสูตรระดับชาติเป็นแกนกลาง เว้นแต่ในบางท้องถิ่นที่มีสภาพของสังคมเศรษฐกิจที่แตกต่างออกไป ความมุ่งหมายของหลักสูตร ย่อมเปลี่ยนไป อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหมายของหลักสูตรระดับชาติที่ถือเป็นแกนกลางมักจะ กำหนดไว้อย่างเป็นกลาง เพื่อให้ง่ายแก่การปฏิบัติ

4. ความมุ่งหมายในระดับหมวดวิชา เป็นความมุ่งหมายเฉพาะและแตกต่างกันไปใน แต่ละหมวดวิชา เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ด้านใดเป็นพิเศษ เช่น หมวด คณิตศาสตร์ หมวดวิชาภาษาไทย เป็นต้น

5. ความมุ่งหมายในการสอน ความมุ่งหมายในการสอนมีความสำคัญมากเพราะ อุดมการณ์ที่ได้วางไว้ในระดับต่าง ๆ แล้วนั้น ความมุ่งหมายนี้จะบังเกิดผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การกระทำ ซึ่งออกมาในรูปของการสอน ดังนั้น ความมุ่งหมายในการสอนจึงควรกำหนดไว้ชัดเจน ไม่คลุมเครือ หรือมีใจความกว้าง ๆ แบบเดียวกับจุดมุ่งหมายทั่วไป ความมุ่งหมายในการสอนที่ ชัดเจนที่สุด เรียกว่า ความมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม ซึ่งหมายถึง ความมุ่งหมายระดับการเรียน การสอนที่ระบุการกระทำเพื่อพฤติกรรมของผู้เรียนอย่างชัดเจนว่าผู้เรียนสามารถทำอะไรได้บ้าง หลังจากที่เราเรียนบทเรียนนั้น ๆ ไปแล้ว และการกระทำของผู้เรียนที่ระบุนั้น ครูสามารถสังเกตและ จัดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมนั้น ๆ ได้

ความมุ่งหมายของการศึกษาโดยทั่วไปตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน

การศึกษาได้มีการจัดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ การจัดการศึกษา แต่ละสมัยย่อมมีความมุ่งหมายด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่ามีอะไรที่ผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง เมื่อสรุป ความมุ่งหมายการศึกษาของโลกนับแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ คือ

1. ความมุ่งหมายของการศึกษาศสมัยโบราณ
2. ความมุ่งหมายของการศึกษาศสมัยใหม่
3. ความมุ่งหมายของการศึกษาศสมัยปัจจุบัน

1. ความมุ่งหมายของการศึกษาศสมัยโบราณ

สังคมมนุษย์ในสมัยโบราณนั้น การศึกษามีความสลับซับซ้อน แต่ก็สืบเนื่องกันไป ความมุ่งหมายของการศึกษาในสมัยโบราณเป็นไปเพื่อสร้างเสริมอุปนิสัยใจคอ ความถนัดตามธรรมชาติ ทักษะ และคุณธรรมของบุคคล โดยการศึกษาด้วยตนเองตามวิถีแห่งการมีชีวิตร่วมกัน แทนการได้รับการศึกษาจากผู้อื่น ชีวิตในครอบครัวหรือชีวิตท่ามกลางวงศาคนญาติ ชีวิตการทำงานหรือชีวิตการเล่น ชีวิตในพิธีการหรือชีวิตในงานฉลองต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้อยู่เป็นนิจ การศึกษาจะเกิดขึ้นเสมอทั้งในสิ่งที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากแม่จนถึงบทเรียนจากการล่าสัตว์ของพ่อ ทั้งในการเฝ้าสังเกตความเปลี่ยนแปลงแห่งฤดูกาลไปจนถึงการดูแลสัตว์เลี้ยง หรือแม้แต่การฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่านิทานไปจนถึงการฟังเสียงสวดของพ่อมดหมอผีประจำเผ่า แบบแผนแห่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติและมีได้เป็นการศึกษาโดยอาศัยสถานศึกษาแต่อย่างใด ดังนั้น การศึกษาในสมัยโบราณจึงเป็นการศึกษาเพื่อความอยู่รอด และรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่าพันธุ์ของคนมิให้สูญหายไป ดังเห็นได้จากตัวอย่างชาวแอฟริกาในสมัยโบราณมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีพ จริงอยู่แม้ไม่มีครูสอนและไม่มีโรงเรียน แต่ผู้ใหญ่ทุกคน และบ้านทุกบ้านก็ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่คนรุ่นเยาว์ แม้จะเป็นการศึกษาที่อยู่ในวงแคบและไม่มีระบบ

ในระยะต่อมา โรงเรียนในโลกเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้ประดิษฐ์ภาษาเขียนขึ้นมา เพิ่มเติมจากภาษาพูดที่มีอยู่แล้ว และได้คิดประดิษฐ์ภาษาพิมพ์ตามมาอีก ดังนั้น การเรียนรู้ของผู้เยาว์ก็เริ่มเปลี่ยนจากการฟังจากปากเปล่าหรือการเข้าร่วมในพิธีกรรมเป็นการเรียนรู้จากการอ่านตำรา ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยทางอ้อม แต่ก็เรียนรู้ได้มากกว่าและเร็วกว่า ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมไว้ในตำรานั้น ได้ถ่ายทอดกันมานับพัน ๆ ปี ผู้ที่มีความรู้ดีในตำราก็ตั้งตนขึ้นเป็นครู ผู้ที่ต้องการเรียนรู้จากครูก็เข้ามาเป็นนักเรียน อย่างไรก็ตามสัมพันธภาพระหว่างครูกับนักเรียนในระยะนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ใช้พระเดชมากกว่าพระคุณ ซึ่งปรากฏว่าบรรดาพระและนักบวชทั้งหลายมีอิทธิพลเหนือการศึกษามาก

จากสมัยกลางจนถึงสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ยุโรปได้แผ่อิทธิพลขยายอารยธรรมเป็นอันมาก การศึกษาในสมัยนั้นเน้นจัดให้บุตรขุนนาง และผู้ที่อยู่ในตระกูลมั่งคั่งเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีเสรีภาพทางการศึกษาด้วย มีการวางรากฐานแห่งมนุษยธรรม ถึงแม้ว่าในบางกรณีอิทธิพลของการพัฒนาอารยธรรมเหล่านี้จะมีผลซ้ำต่อการศึกษา แต่ก็ได้มีการพัฒนาทางการศึกษาไปเป็นอันมากเหมือนกัน ความคิดทางปรัชญาที่ดี ความคิดในทางจิตวิทยาก็ดี ภาษาพูดก็ดี ภาษาเขียนก็ดี เหล่านี้ได้แพร่หลายไปมาก และในสมัยนี้เองได้มีการนำเครื่องพิมพ์เข้ามาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิตตำราและเผยแพร่วิชาการด้านต่าง ๆ การศึกษาจึงได้ขยายตัวออกไปเป็นอันมาก และมีหลายรูปแบบมากขึ้น

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาสมัยใหม่

เมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ และการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ขยายตัวไปยังประเทศต่าง ๆ หลายประเทศนั้น การปฏิวัตินี้ดังกล่าวได้เป็นแรงหนุนให้มีการขยายการศึกษามากขึ้น และเป็นเหตุที่ทำให้ความมุ่งหมายการศึกษาในสมัยนั้นหันเหไปจากเดิม และกลายเป็นการศึกษาของคนธรรมดาสามัญทั่วไป มิใช่แต่พวกผู้ดีอย่างเก่าก่อนเท่านั้น ที่จะได้รับการศึกษาดีกว่าคนธรรมดาสามัญทั่วไป การศึกษากลายเป็นกิจกรรมสากลทั่วโลก บางประเทศเริ่มมีกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าเรียนและการให้สิทธิประชาชนในการร่วมปกครองประเทศ ก็กลายเป็นกิจกรรมสากลมากขึ้น แต่เรื่องการแบ่งชั้นวรรณะในการศึกษาก็ยังคงมีอยู่ มีบางวิชาที่เรียนรู้กันเฉพาะบุคคลบางประเภท แต่อย่างไรก็ดี เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั่นเองที่ทำให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมนั้นเชื่อกันว่ามหาวิทยาลัยเป็นสถาบันของอภิสิทธิ์ชนผู้ถือกำเนิดในตระกูลสูงและร่ำรวยมั่งคั่งเท่านั้น หมายความว่าอุดมการณ์แห่งประชาธิปไตยได้เริ่มเกิดขึ้นในวงการศึกษามิแล้ว

นับแต่ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมหรือนับแต่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างขนานใหญ่มาแล้ว วิถีชีวิตของคนก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก นั้นหมายความว่า ความมุ่งหมายและวิธีดำเนินการศึกษาก็ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นมนุษย์มีความต้องการทางการศึกษามากขึ้นทั่วโลก ที่สำคัญที่สุดก็คือความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างมหาดศาล ดังนั้น อาชีพใหม่ ๆ ก็เกิดมากขึ้น อาชีพที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านี้

เหมาะสมสำหรับผู้ได้รับการศึกษา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงได้มีการเร่งรัดพัฒนาการศึกษาทั้งใน
ด้านปริมาณและคุณภาพ

ในช่วงระยะต่อมา มีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอความคิดเรื่องความมุ่งหมายทาง
การศึกษา แต่ความมุ่งหมายที่รู้จักกันดีทั่วไปและถือเป็นแม่แบบในประเทศส่วนใหญ่ เป็นความ
มุ่งหมายที่ในปี ค.ศ. 1938 สมาคมการศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Education
Association หรือ N.E.A.) ได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อปรับปรุงความมุ่งหมาย
ของการศึกษาให้เหมาะสมกับความต้องการและสิ่งแวดล้อมของสังคมในสมัยนั้น และได้ทำการ
สำรวจอาชีพเรื่องราวต่าง ๆ ของบุคคล แล้วรวบรวมเป็นข้อมูลในการทดลองค้นคว้าวิจัยตาม
วิธีการทางวิทยาศาสตร์ และใช้ชื่อจุดมุ่งหมายนั้นว่า The Purpose of Education in America
Democracy โดยได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ 4 ประการคือ

1. ว่าด้วยความเจริญแห่งตน (Self realization)

- 1.1 ให้รักการศึกษาเล่าเรียน มีนิสัยชอบค้นคว้าหาความรู้อยู่เป็นนิจ
- 1.2 ให้สามารถใช้ภาษาแม่ได้ดีทั้งในการฟัง พูด อ่าน และเขียน
- 1.3 ให้มีความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สามารถใช้ความรู้นี้ให้เป็น
ประโยชน์แก่ชีวิตประจำวันได้
- 1.4 ให้มีทักษะในการฟัง การสังเกต และรู้จักใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับกาทำงานโดยทั่วไป
- 1.5 ให้มีนิสัยในทางริเริ่มและสร้างสรรค์
- 1.6 ให้มีความรู้เบื้องต้นอันจำเป็นเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ ให้รักษาสุขภาพ
ของตนจนเป็นนิสัย และให้มีส่วนช่วยส่งเสริมการสาธารณสุขของชุมชน
- 1.7 ให้สามารถช่วยตนเอง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และกล้าในทางที่ถูก
- 1.8 ให้รู้จักดูแลและนิยมการเล่นกีฬาและการเล่นพื้นเมือง
- 1.9 ให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจ
- 1.10 ให้รู้คุณค่าของความงามและศิลปะ
- 1.11 ให้ยึดมั่นในศาสนาและมีศีลธรรมประจำใจ รู้จักรักษาเกียรติและคุณค่า
ของตน รู้จักพึ่งตนเอง
- 1.12 ให้เข้าใจคุณค่าและรู้จักรักษาวินัย
- 1.13 ให้มีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์

2. ว่าด้วยมนุษยสัมพันธ์ (Human relationship)

- 2.1 ให้ตระหนักในความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ และรู้จักเคารพผู้อื่น
- 2.2 ให้มีสัมมาคารวะและมารยาทอันดีงามตามประเพณีนิยม
- 2.3 ให้รู้จักเล่น ทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา
- 2.4 ให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับหัวหน้าด้วยดี
- 2.5 ให้เห็นความสำคัญของบ้านในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม
- 2.6 ให้ยึดถืออุดมคติของครอบครัว
- 2.7 ให้มีความสามารถในการจัดบ้านเรือนให้น่าอยู่และถูกสุขลักษณะ
- 2.8 ให้รู้จักดำเนินชีวิตและรักษาสัมพันธ์ภาพแบบประชาธิปไตยในครอบครัว

3. ว่าด้วยความสามารถในการครองชีพและการเศรษฐกิจ (Economic Efficiency)

- 3.1 ให้รู้จักความพึงพอใจในคุณค่าของงานฝีมือ
- 3.2 ให้รู้จักและเข้าใจถึงลักษณะและโอกาสของงานอาชีพต่าง ๆ
- 3.3 ให้รู้จักและเลือกงานอาชีพที่ดีและเหมาะสมแก่ตัวเอง
- 3.4 ให้รู้จักปรับปรุงประสิทธิภาพในการทำงานให้ดีขึ้น
- 3.5 ให้รู้จักคุณค่าของงานที่ตนได้กระทำขึ้นที่มีต่อสังคม
- 3.6 ให้รู้จักวางแผนทางเศรษฐกิจสำหรับชีวิตของตนเอง
- 3.7 ให้รู้จักการใช้จ่ายใช้สอยในสิ่งที่เป็นประโยชน์และประหยัด
- 3.8 ให้รู้จักรักษามลประโยชน์ของตนเองโดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น

4. ว่าด้วยความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง (Civic responsibility)

- 4.1 ให้รู้จักและยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล
- 4.2 ให้รู้จักการแก้ไขภาวการณ์ที่ไม่น่าชื่นชมให้ดีขึ้น
- 4.3 ให้รู้จักโครงสร้างของสังคมและกระบวนการทางสังคม
- 4.4 ให้รู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล และรู้จักการไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อหรือการปลุกระดมมวลชน
- 4.5 ให้รู้จักเคารพในความคิดเห็นอันบริสุทธิ์ใจของผู้อื่นที่อาจแตกต่างไปจากตนเอง
- 4.6 ให้รู้จักการสงวนรักษาทรัพยากรของชาติ

- 4.7 ให้รู้จักและเข้าใจในผลงานและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ก่อให้เกิดทั้งคุณและโทษต่อตนเองและสังคม
 - 4.8 ให้รู้จักการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมโลก
 - 4.9 ให้รู้จักและเข้าใจภาวะเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ
 - 4.10 ให้รู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ที่ตนมีต่อประเทศชาติ
 - 4.11 ให้มีความจงรักภักดีต่ออุดมคติของประชาธิปไตย
- (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539 : 12 - 13)

3. ความมุ่งหมายของการศึกษาศสมัยปัจจุบัน

นับแต่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง การศึกษากลายเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุด โดยเห็นได้จากงบประมาณการศึกษาที่รัฐบาลของแต่ละประเทศทุ่มเทไป ความมุ่งหมายของการศึกษาในช่วงระยะเวลาต่อมาที่ยึดแนวความมุ่งหมาย 4 ประการที่สมาคมการศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกาให้ไว้ และความมุ่งหมายของการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละประเทศ ในสังคมปัจจุบันวิวัฒนาการด้านต่าง ๆ เปลี่ยนไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความต้องการของประชากรแต่ละประเทศก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความมุ่งหมายของการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นความมุ่งหมายของการศึกษาตามความต้องการของเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศนั้น ๆ เป็นหลัก

วิวัฒนาการของความมุ่งหมายของการศึกษาไทย

ความมุ่งหมายของการศึกษาของไทยได้เริ่มมีมานานแล้ว ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และได้วิวัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งจะแยกความมุ่งหมายของการศึกษาเป็นสมัย ๆ ดังนี้คือ

1. สมัยกรุงสุโขทัย
2. สมัยกรุงศรีอยุธยา
3. สมัยกรุงธนบุรี
4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

5. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
6. สมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
7. สมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย
8. สมัยปัจจุบัน

1. **สมัยกรุงสุโขทัย** ความมุ่งหมายของการศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ความมุ่งหมายไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนแต่ถูกกำหนดไว้เป็นนโยบาย ดังจะเห็นได้จากการดำเนินการศึกษาในสมัยสุโขทัย มุ่งพุทธศึกษาและจริยศึกษา (ถวิล สุริยนต์, 2501 : 124) การศึกษาสมัยนั้นให้พลเมืองอ่าน เขียน เรียนเลข และศีลธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา (เกหลง ปภาวสิทธิ์, 2503 : 2) จะเห็นได้ว่าสมัยสุโขทัย การศึกษามุ่งเน้นทางด้านศาสนามากที่สุด ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงทรงอาราธนาพระสงฆ์คณะลังกามาสั่งสอนและบวชแปลงพระไทยเป็นลัทธิลังกาวงศ์ ทรงจัดสร้างพระแท่นมนังคศิลา และทรงนิมนต์พระมาแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนราษฎรที่พระแท่นนี้เสมอ

แม้ว่าการศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัยไม่ได้จัดขึ้นในรูปแบบโรงเรียน แต่ก็มีวัดและวังเป็นแหล่งความรู้ มีพระและพระมหाराชครูเป็นผู้สอน นอกจากนั้นยังมีผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปศาสตร์ให้แก่บุตรหลานของตนภายในครัวเรือนอีกทางหนึ่ง โดยมีความมุ่งหมายเพื่อที่จะให้สามารถประกอบอาชีพนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้พระองค์มีความมุ่งหมายที่จะให้คนไทยมีความรู้ในทางปืนด้วยขามและเครื่องดินเผามากขึ้น ได้มีการนำช่างจีนมาอบรมสั่งสอนชาวพื้นเมือง

2. **สมัยกรุงศรีอยุธยา** ในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507 : 2) ได้เขียนไว้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้วิชาสามัญในการอ่าน เขียน เรียนเลข ทางด้านอักษรศาสตร์และทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ทางด้านวิชาสามัญนอกจากจะมีสถานศึกษาต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งวัดที่เป็นแหล่งให้การศึกษาที่สำคัญแล้ว เริ่มมีสถานศึกษาของชาวต่างประเทศคือ โรงเรียนสามเณรของมิชชันนารี ตั้งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ความมุ่งหมายทางการศึกษานั้นทางด้านพระพุทธศาสนามากที่สุด โดยพระองค์จะไม่ทรงแต่งตั้งผู้ใดเป็นข้าราชการ ถ้ายังไม่ได้อุปสมบท

สมัยกรุงศรีอยุธยา (สวัสดิ์ จงกล, 2512 : 4) การเรียนมุ่งให้รู้ภาษาเพื่อนำไปใช้หลายภาษา เพราะมีการติดต่อกับต่างชาติบ้างแล้ว การศึกษาจึงมุ่งให้เรียนรู้ทั้งภาษาไทยบาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส เขมร พม่า มอญ และจีน สำหรับภาษาไทยเริ่มมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน การเรียนเริ่มมีระเบียบแบบแผน โดยมีหนังสือจินดามณี เป็นหลักในการสอนภาษาไทย ผู้เรียนจะต้องเรียนจบหนังสือเล่มนี้และเรียนภาษาบาลีด้วย

3. สมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม ดังนั้นการศึกษาจึงไม่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม

4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยได้เริ่มติดต่อกับประเทศตะวันตก ความมุ่งหมายของการศึกษาจึงเริ่มเปลี่ยนไป คือ มีการเรียนรู้ตามแบบตะวันตก แต่ก็ยังมุ่งเน้นทางด้านศาสนา อักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และวิชาสามัญก็มุ่งให้ผู้เรียนอ่านออก เขียนได้ และคิดเลขเป็นสำคัญ

5. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 5 ความมุ่งหมายของการศึกษามุ่งฝึกคนเข้ารับราชการเป็นประการสำคัญ เพราะระหว่างนั้นการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกมีอยู่มาก เพื่อให้รอดพ้นจากการแสวงหาอาณานิคมของฝรั่ง จึงมุ่งจัดการเล่าเรียนให้แพร่หลาย โดยการเร่งการปฏิรูปการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ เพื่อให้ความรู้แก่ทวยราษฎร์ทั่วไปด้วย ดังนั้นความมุ่งหมายที่จะจัดการศึกษาขึ้นนั้นก็เพื่อให้คนที่เข้ารับราชการมีความรู้สูงขึ้น และเพื่อให้ราษฎรรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ ทำเลขอย่างสามัญเป็นสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นพลเมืองดี

ต่อมาปรากฏว่า ราษฎรนิยมส่งลูกหลานเข้าเรียนเพื่อมุ่งหวังที่จะให้เข้ารับราชการมากขึ้น จนไม่มีที่เรียน และไม่มีที่รับเข้าทำงาน ความมุ่งหมายของการศึกษาที่เน้นการศึกษาเพื่อรับราชการจึงต้องเปลี่ยนไป การศึกษาของชาติจัดเพื่อให้ราษฎรทุกคนได้เรียนรู้หนังสือทั่วประเทศโดยเร็วตามสมควรแก่สภาพ เพื่อออกไปประกอบอาชีพต่อไป และเปิดโอกาสให้เฉพาะผู้ที่เรียนดีเท่านั้นให้มีโอกาสเรียนต่อจนถึงวิชาชั้นสูงสุด

6. สมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2454 - พ.ศ. 2474) ซึ่งเป็นระยะก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความมุ่งหมายของการศึกษามีได้ระบุไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะแผน